

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 339.562

Бабець І.Г.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних економічних відносин,
Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті окреслені сутнісні характеристики державної політики імпортозаміщення як основи створення сприятливого інституціонального середовища для вітчизняних виробників товарів, які аналогічні імпортованим. Визначено ключові параметри, покращення яких в межах державної політики імпортозаміщення позитивно вплине на стан виробничої та зовнішньоекономічної складових безпеки України. Доведено, що зростання індексу реального промислового виробництва та частки вітчизняних товарів у оптовому товарообороті сприятиме зміцненню виробничої безпеки. Підтверджено позитивний вплив скорочення імпорту, як результату політики імпортозаміщення, на рівень зовнішньоекономічної безпеки України. Виявлено низьку ймовірність покращення індикаторів виробничої та зовнішньоекономічної складових безпеки, зміна яких пов'язана із нарощенням вітчизняного виробництва товарів, за відсутності заходів політики імпортозаміщення.

Ключові слова: імпортозаміщення, державна політика, виробнича безпека, зовнішньоекономічна безпека.

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ
УКРЕПЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Бабець І.Г.

В статье обозначены существенные характеристики государственной политики импортозамещения как основы создания благоприятной институциональной среды для отечественных производителей товаров, аналогичных импортным. Определены ключевые параметры, улучшение которых в рамках государственной политики импортозамещения положительно повлияет на состояние производственной и внешнеэкономической составляющих безопасности Украины. Доказано, что рост индекса реального промышленного производства и доли отечественных товаров в оптовом товарообороте способствует укреплению производственной безопасности. Подтверждено положительное влияние сокращения импорта, как результата политики импортозамещения, на уровень внешнеэкономической безопасности Украины. Выявлено низкую вероятность улучшения индикаторов производственной и внешнеэкономической составляющих безопасности, изменение которых связано с наращиванием отечественного производства товаров, при отсутствии мер политики импортозамещения.

Ключевые слова: импортозамещение, государственная политика, производственная безопасность, внешнеэкономическая безопасность.

STATE POLICY OF IMPORT SUBSTITUTION AS AN INSTRUMENT
FOR STRENGTHENING ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Babets I.

The article outlines the essential characteristics of the state policy of import substitution as the basis for creating a favorable institutional environment for domestic manufacturers of goods that are similar to the imported ones. The key parameters, the improvement of which within the framework of the state policy of import substitution will have a positive influence on the state of the industrial and foreign economic components of Ukraine's security, are determined. It is proved that the growth of the index of real industrial production and the share of domestic goods in the wholesale will help to strengthen the industrial safety. The positive effect of the reduction of imports, as a result of the policy of import substitution, on the level of foreign economic security of Ukraine has been confirmed. The low probability of improvement of indicators of industrial and foreign economic components of security, which change is connected with the increase of domestic production of goods, is detected, on the base of lack of policies of import substitution.

Keywords: import substitution, public policy, industrial security, foreign security.

Постановка проблеми. Позитивні зрушення в зовнішньоекономічній діяльності України після підписання угоди про поглиблену зону вільної торгівлі з ЄС, пов'язані з переорієнтацією вітчизняних експорте-

рів з російських ринків аграрної та харчової продукції на ринки європейських країн, значною мірою нівелюються загостренням загроз для розвитку внутрішнього ринку. Поряд із збільшенням у 2017 р. обсягів зовніш-

ньої торгівлі порівняно з попереднім роком, зростання імпорту відбувалося швидшими темпами, ніж експорту, що обумовило негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу та погіршення більшості індикаторів зовнішньоекономічної безпеки України. При цьому спостерігається скорочення вітчизняного виробництва, а також істотне зниження частки вітчизняних товарів у загальних обсягах оптового товарообороту, що призводить до зниження рівня виробничої безпеки держави.

Взаємозалежність зовнішньоекономічної та виробничої складових економічної безпеки обумовлює актуальність дослідження основних інструментів державної політики імпортозаміщення як чинника зниження зовнішніх загроз для вітчизняних виробників промислової продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реалізації державної політики імпортозаміщення та її впливу на економічний розвиток досліджуються переважно в контексті галузевих структурних трансформацій господарського комплексу України: оцінюються можливості імпортозаміщення у харчовій, текстильній та хімічній промисловості, ідентифікуються загрози реалізації інституціональних інструментів у цих галузях [1], визначаються базові положення стратегії імпортозаміщення в аграрному секторі економіки [2], обґрунтовуються цільові орієнтири та напрями регулювання структурних співвідношень в економіці в межах політики імпортозаміщення [3], аналізуються основні результати реалізації державної структурної політики імпортозаміщення та окреслюються галузеві особливості імпортозалежності України [4].

При цьому, в окремих дослідженнях наголошується на неоднозначності впливу політики імпортозаміщення на економіку держави, зокрема негативних наслідках такої політики для споживачів товарів [5], нижчій ефективності імпортозамінного виробництва

та перетікання більшої частини доходу і прибутку до іноземних компаній, що розгортають всередині країни виробництво власної продукції [6, с. 208]. Проте, недостатньо дослідженим залишається вплив політики імпортозаміщення на рівень економічної безпеки держави через такі основні її компоненти, як виробнича та зовнішньоекономічна.

Мета статті. Метою статті є визначення основних ефектів політики імпортозаміщення та оцінка їх впливу на рівень зовнішньоекономічної та виробничої складових економічної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Дія механізму державної політики імпортозаміщення спрямована на створення інституціонального середовища для діяльності вітчизняних підприємств та розвитку вітчизняного виробництва тих товарів, які ввозяться в країну з-за кордону. Відповідно, ефективними інструментами цієї політики можуть стати такі заходи та законодавчі норми, що не суперечать положенням СОТ та Угоди про асоціацію України з ЄС і, в основному, передбачають полегшення внутрішніх умов ведення бізнесу, особливо зниження податкового тиску та інвестиційні преференції виробникам імпортозамінної продукції. Отже, нарощення вітчизняного виробництва фармацевтичних препаратів, текстильних товарів, побутової хімії, харчової продукції, транспортних засобів повинно відбуватися не лише на основі використання наявних в країні внутрішніх ресурсів (природних, матеріальних, трудових), але й створення «інституціонального ресурсу» (комфортні «правила гри»), який дозволить розширити і технологічно оновити імпортозамінне виробництво вже функціонуючих підприємств та заохотить іноземних виробників налагодити виробництво товарів в Україні.

Таким чином, позитивні ефекти політики імпортозаміщення насамперед очікуються у виробничій без-

Таблиця 1. Динаміка показників виробничої безпеки України у 2010-2017 рр.

Рік	Темп росту ВВП на одного мешканця	Частка у промисловому виробництві переробної промисловості	Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств	Індекс реального промислового виробництва, % до попереднього року	Ступінь зносу основних засобів промисловості	Частка високотехнологічної продукції у загальних обсягах реалізованої пром. продукції	Частка вітчизняних товарів у структурі оптового товарообороту	Інтегральний показник виробничої безпеки
	Нормалізовані значення індикаторів							
2010	0,987	1	0,433	1	0,775	0,906	1	0,860
2011	1	0,968	0,566	0,963	0,765	0,906	0,960	0,871
2012	0,948	0,945	0,409	0,885	0,757	0,937	0,885	0,806
2013	0,948	0,916	0,361	0,853	0,751	0,968	0,816	0,779
2014	0,885	0,939	0,193	0,802	0,695	0,968	0,729	0,710
2015	0,856	0,951	0,108	0,776	0,966	0,906	0,705	0,689
2016	0,966	0,905	0,506	0,917	1	0,937	0,669	0,809
2017	0,968	0,964	1	0,895	0,984	1	0,586	0,902
Вагові коефіцієнти	0,166	0,093	0,199	0,188	0,059	0,127	0,166	-
Коефіцієнти чутливості	0,178	0,099	0,220	0,186	0,065	0,140	0,107	-

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10]

пеці держави. Зростання вітчизняного виробництва та створення умов для розвитку вітчизняних підприємств сприятиме зниженню таких загроз економічній безпеці, як: недостатній рівень доданої вартості у промисловому виробництві, про що свідчить частка переробної промисловості у загальних обсягах реалізованої промислової продукції (65%), яка не відповідає критеріям безпеки (70%); застаріла матеріально-технічна база і високий ступінь зношеності основних фондів (58,1% у 2016 р. при граничному значенні 35%); зниження індексу промислового виробництва по відношенню до 2010 р. з 114,3% у 2011 р. до 88% у 2015 р. і до 92,4% у 2017 р. [7], скорочення частки вітчизняних товарів у загальних обсягах оптового товарообороту (з 66,5% у 2010 р. до 44,5% у 2016 р. [8]).

Використовуючи методологію оцінювання економічної безпеки України, викладену в Методичних рекомендаціях [9], розрахуємо інтегральний показник виробничої безпеки України, доповнивши перелік індикаторів показником частки вітчизняних товарів у загальних обсягах оптового товарообороту, який дозволяє врахувати першочергові ефекти політики імпортозаміщення в промисловому виробництві. Як видно з таблиці 1, рівень виробничої безпеки України у 2017 р. підвищився, про що свідчить збільшення інтегрального показника до 0,902 порівняно з попередніми роками. Можемо припустити, що покращення стану безпеки обумовлено насамперед істотним підвищенням рівня рентабельності промислових підприємств з 4,2% у 2016 р. до 8,3% у 2017 р.

Використовуючи функціональну залежність інтегрального показника виробничої безпеки від множини індикаторів, можемо визначити вплив зміни кожного з них на рівень безпеки, розрахувавши коефіцієнт чутливості як процентну зміну функції під впливом процентної зміни аргументу. Результати розрахунків підтвердили найбільший вплив показника рентабельності операційної діяльності промислових підприємств на рівень виробничої безпеки: підвищення рентабельності на 1% забезпечує зростання інтегрального показника на 0,22% за інших рівних умов. Досить висока чутливість інтегрального показника спостерігається до зміни індексу реального промислового виробни-

цтва ($K_{ч}=0,186$). У 2017 р. відбулося зниження цього показника до 100,4% порівняно з попереднім роком (102,8%), що певною мірою стримало зростання рівня виробничої безпеки.

Зменшення частки вітчизняних товарів у структурі оптового товарообороту на 1% призводить до зниження інтегрального показника виробничої безпеки на 0,107% за інших рівних умов. Враховуючи спадну динаміку зміни цього показника, можемо з ймовірністю 98% очікувати подальше його зниження до 27,1% у 2020 р. (рис. 1), якщо не будуть реалізовані заходи в межах державної політики імпортозаміщення. Реалізація оптимістичного сценарію, який характеризується не таким різким зниженням цього показника (до 40% у 2020 р.), очікується з нижчою ймовірністю.

При цьому варто зауважити, що зростання частки вітчизняної продукції в загальному товарообороті у короткостроковій перспективі за існуючих умов функціонування промислових підприємств не передбачається, оскільки ймовірність реалізації такого сценарію є низькою. Змінити спадну динаміку цього показника на зростаючу можна лише на основі удосконалення інституціонального середовища діяльності промислових підприємств. З цієї точки зору, позитивним кроком вважаємо схвалення Верховною Радою України в першому читанні проекту Закону України №7206 «Купуй українське, плати українцям», остаточне прийняття якого забезпечить переваги вітчизняним виробникам, що подаватимуть тендерні пропозиції (товари та послуги) для державних закупівель. Проте, враховуючи, що іноземні компанії є переможцями лише 1% тендерів з публічних закупівель в Україні, дія згаданого Закону може спотворити конкурентне середовище в країні та посилити корупційні ризики, а проблема нарощення вітчизняного виробництва продукції залишиться не вирішеною.

У зв'язку з цим, доповненням до норм цього Закону повинні стати такі переваги для вітчизняних підприємств, які б могли використовувати всі суб'єкти господарювання, без прив'язки їхніх оборудок до державних закупівель. Наприклад, дієвим інструментом вважаємо запровадження пільгових (знижених до 5-10%) ставок ПДВ на товари (основні продукти харчування, такі як

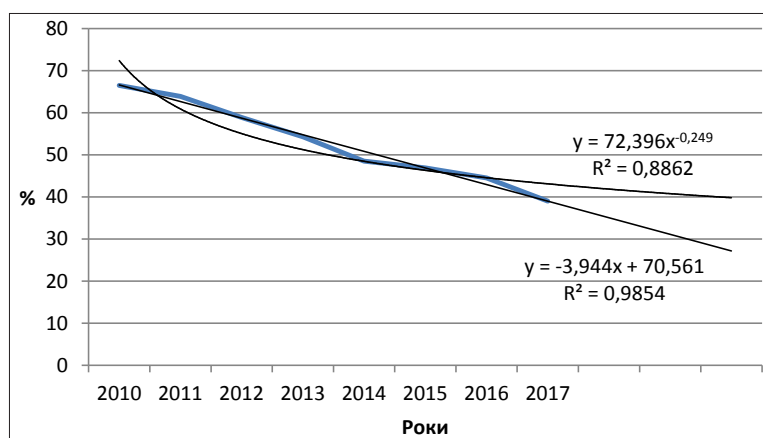

Рис. 1. Динаміка і прогноз зміни частки вітчизняних товарів у структурі оптового товарообороту у 2010-2020 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10]

хліб, молочні та м'ясні продукти, мука, крупи, макаронні вироби, соки) та послуги (будівництво, ремонт, модернізація, утеплення чи перебудова споруд). Це дозволило б здешевити продукцію та послуги вітчизняних підприємств для споживачів, підвищити попит на них та забезпечити їх цінову конкурентоспроможність порівняно з іноземними товарами.

Своєю чергою, цінова привабливість вітчизняних товарів за умови їх відповідної якості сприятиме зменшенню споживання аналогічних за якістю, але дорожчих імпортованих виробів, що в результаті покращить зовнішньоторговельний баланс та підвищить рівень економічної безпеки України. Отже, позитивний вплив політики імпортозаміщення на стан економічної безпеки проявляється не лише у зростанні обсягів виробництва та реалізації вітчизняних товарів, але й через зміцнення зовнішньоекономічної безпеки за рахунок

скорочення імпортованих поставок товарів. Проблема перевищення обсягів імпорту товарів над експортом є перманентною загрозою економічній безпеці України, яка певною мірою підсилюється загрозою зниження реального промислового виробництва.

Згідно результатів проведеного дослідження, у короткостроковому періоді відбулося зниження рівня зовнішньоекономічної безпеки України, про що свідчить зменшення інтегрального показника з 0,871 у 2016 р. до 0,818 у 2017 р. (табл. 2). Така негативна тенденція зумовлена швидшим зростанням обсягів імпорту порівняно із обсягами експорту. Так, за даними Державної служби статистики України у 2017 р. експорт українських товарів становив 43,27 млрд дол. США, імпорту – 49,6 млрд дол. Порівняно із 2016 р. експорт збільшився на 19%, імпорту – на 26,4%, а негативне сальдо зовнішньої торгівлі товарами у 2017 р. становило 6,3 млрд дол., що удвічі більше

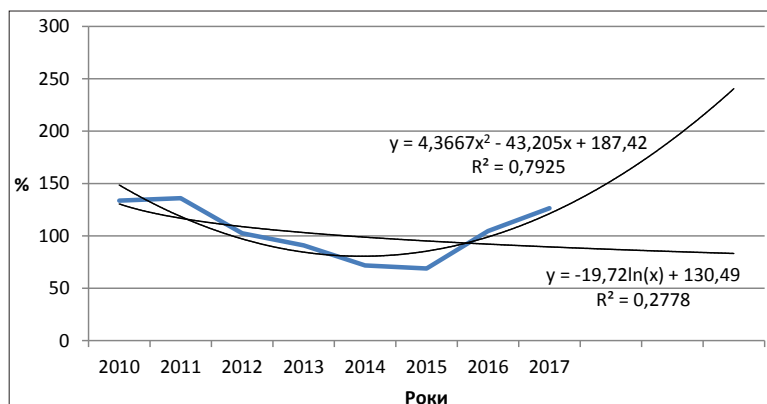

Рис. 2. Динаміка темпів зміни обсягів імпорту (до попереднього року)

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10]

Таблиця 2. Динаміка показників зовнішньоекономічної безпеки України у 2010-2017 рр.

Роки	Частка провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі, %	Частка високотехнологічної продукції в експорті товарів, %	Частка високотехнологічної продукції в імпорті товарів, %	Коефіцієнт покриття імпорту експортом	Коефіцієнт експортної залежності	Коефіцієнт імпоротної залежності, %	Коефіцієнт технологічної залежності	Інтегральний показник зовнішньоекономічної безпеки
	Нормалізовані значення індикаторів							
2010	0,454	1,000	0,779	0,861	0,980	0,812	1,000	0,806
2011	0,357	0,819	0,752	0,822	0,810	0,636	0,744	0,673
2012	0,394	0,944	0,710	0,802	0,872	0,672	0,804	0,713
2013	0,424	0,875	0,693	0,812	0,977	0,760	0,735	0,728
2014	0,559	0,889	0,688	0,980	0,710	0,667	0,882	0,746
2015	0,710	0,903	0,727	1,000	0,709	0,681	0,978	0,803
2016	1,000	0,944	0,638	0,911	0,690	1,000	0,857	0,871
2017	0,984	0,875	0,677	0,871	0,749	0,627	0,776	0,818
Вагові коефіцієнти	0,235	0,132	0,114	0,124	0,169	0,105	0,122	-
Коефіцієнти чутливості	0,286	0,141	0,095	0,131	0,156	0,081	0,116	-

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10]

порівняно з попереднім роком (-2,9 млрд дол.) [10]. Відповідно, коефіцієнт покриття імпорту експортом у 2017 р. знизився до 0,87 порівняно з попередніми роками (0,92 у 2016 р. та 1,01 у 2015 р.).

Найбільше вплинуло на погіршення стану зовнішньоекономічної безпеки зростання частки провідної країни-партнера, якою й надалі є Росія, в загальному обсязі зовнішньої торгівлі (з 11,58% у 2016 р. до 11,77% у 2017 р.), оскільки коефіцієнт чутливості інтегрального показника до зміни цього індикатора має найвище значення ($K_{\text{ч}}=0,286$). Зменшення коефіцієнта покриття експортом імпорту на 1% призводить до зниження інтегрального показника на 0,131%, тому погіршення відповідності критеріям безпеки цього індикатора у 2017 р., внаслідок значного перевищення обсягів імпорту над експортом, також істотно вплинуло на стан зовнішньоекономічної безпеки. Незважаючи на те, що чутливість інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки до зміни коефіцієнта імпоротної залежності є не дуже високою ($K_{\text{ч}}=0,081$), його різке зростання з 32,3% у 2016 р. до 51,5% у 2017 р. також істотно знизило рівень безпеки.

Після зниження обсягів імпорту у 2015 р. (68,9% по відношенню до попереднього року) спостерігається істотне їх зростання – 104,6% у 2016 р. і 126,4% у 2017 р. (рис. 2). При цьому, зростання імпорту окремих товарів є ще вищим, особливо тих товарних груп, виробництво яких є традиційним для України: молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед – 142,7%; м'ясо та істивні субпродукти – 138,7%; продукція борошномельно-круп'яної промисловості – 145,8%; готові продукти із зерна – 133,3% [10].

Відповідно, ідентифікація причин такого істотного зростання імпорту зазначених товарів, розробка і впровадження заходів щодо їх усунення є першочерговим завданням держави, оскільки саме галузі агропромислового комплексу можуть стати базовими для реалі-

зації політики імпортозаміщення у короткостроковій перспективі.

Отже, одним з напрямів протидії основним загрозам зовнішньоекономічній безпеці України, що загострилися внаслідок надмірної імпоротної залежності економіки, є реалізація заходів державної політики імпортозаміщення, яка, насамперед, повинна забезпечити зниження темпів зростання імпорту, а в подальшому – позитивне сальдо зовнішньої торгівлі. Тобто, за відсутності інституціональних змін найбільш ймовірним прогностичним сценарієм є подальше зростання обсягів імпорту. Ймовірність зниження темпів зміни імпорту згідно оптимістичного прогнозу до 83,2% у 2020 р. є дуже низькою (27,8%), тому без відповідних державних програм такий сценарій не реалізується.

Висновки. Реалізація політики імпортозаміщення позитивно вплине на стан виробничої та зовнішньоекономічної складових безпеки України. Заміна імпортованих товарів вітчизняними сприятиме зростанню індекса реального промислового виробництва та частки вітчизняних товарів у оптовому товарообороті, що покращить стан виробничої безпеки. Своєю чергою, зниження обсягів імпорту товарів за рахунок заміни частини з них вітчизняними, забезпечить зниження імпоротної залежності України та підвищить рівень зовнішньоекономічної безпеки. З огляду на низьку ймовірність покращення індикаторів виробничої та зовнішньоекономічної складових безпеки, які залежать від обсягів вітчизняного виробництва товарів, за умов збереження існуючого інституціонального середовища діяльності товаровиробників, реалізацію заходів політики імпортозаміщення вважаємо одним з ключових чинників зміцнення економічної безпеки України. Політика імпортозаміщення повинна базуватися не на запровадженні додаткових протекціоністських заходів щодо імпортерів, а на створенні сприятливих умов ведення бізнесу, зниженні податкового тиску, стимулюванні інвестицій в галузі переробної промисловості.

1. Мельник Т., Пугачевська К. Перспективи імпортозаміщення в Україні. Вісник КНТЕУ. 2015. № 2. С. 16-33.
2. Кундицький О. О. Стратегія державного регулювання імпортозаміщення в аграрному секторі України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 10. С. 60-62.
3. Васильців Т. Г., Цап М. В. Узагальнення концептуальних положень організаційно-економічного механізму та інструментів державної структурної політики імпортозаміщення. Бізнес-інформ. 2014. №8. С. 40-44.
4. Лупак Р.Л. Галузеві аспекти державної структурної політики імпортозаміщення в Україні. Інтелект XXI. 2017. №3. С. 36-42.
5. Богданова І. Політика імпортозаміщення не є найкращим рішенням для України. URL: <https://forum.pravda.com.ua/index.php?topic=901896.0>
6. Цап М. В. Сутнісні характеристики процесу імпортозаміщення та його соціально-економічна роль. Вісник Хмельницького національного університету «Економічні науки». 2016. № 4(1). С. 206–210.
7. Основні показники соціально-економічного розвитку України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Структура оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Наказ Міністерства економіки України від 02 березня 2007 р. № 60 «Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки України». URL: <http://www.expert-ua.info/>
10. Економічна статистика. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

E-mail: irina.babets@ukr.net